

Lovorka Čoralić

Prekojadranska iseljavanja iz Modruša od XIV. do XVI. stoljeća (s posebnim osvrtom na zajednicu modruških iseljenika u Mlecima)

U prvome dijelu rada ukratko se ukazuje na važnost talijanskih arhiva za proučavanje povijesti istočnojadranske obale, posebice grada Modruša i modruškoga kraja. Upozorava se na istraživački najzanimljivije arhivske fondove u talijanskim državnim arhivima (od Veneta do Abruzza i Apulije), pri čemu se podrobnije navodi građa koja se odnosi na proučavanje povijesti modruških prekojadranskih migracija. U drugome dijelu rada daju se opće naznake o hrvatskim prekojadranskim migracijama (posebice u pravcu Marki i Abruzza) te naglašava da modruška iseljavanja možemo smatrati njihovim sastavnim dijelom. Treći i opsegom najveći dio rada posvećen je temeljnim sastavnicama iz prošlosti djelovanja modruške iseljeničke zajednice u Mlecima u razdoblju od sredine XIV. stoljeća do u prva desetljeća XVI. stoljeća.

Ključne riječi: Modruš, migracije, Italija, Venecija, Mletačka Republika, kasni srednji vijek, rani novi vijek, arhivi

Uvod: važnost talijanskih pismohrana za proučavanje povijesti Modruša

U sklopu proučavanja temeljnih sastavnica iz prošlosti istočnoga Jadrana, kao i njegova zaleđa, nedvojbeno i višestruko potvrđeno mjesto pripada istraživanju i prikupljanju gradiva iz talijanskih pismohrana i knjižnica. Saznanja o državno–političkoj, gospodarskoj, crkvenoj i kulturnoj povijesti naših krajeva i gradova u značajnoj su mjeri pohranjena u zbirkama i fondovima, pergamenama i rukopisima, inkunabulama i davno otisnutim knjigama čuvanim u arhivsko–knjižničnim spre-

mištima od Furlanije i Veneta, preko središnje Italije do Marki, Abruzza i Apulije. U svojim prethodnim istraživanjima, započetim početkom devedesetih godina prošloga stoljeća, središnje istraživačko zanimanje bilo mi je upravljeno na arhive i knjižnice u Mlecima, stoljećima glavnom gradu pretežitoga dijela hrvatskoga uzmorja, ali i središtu države koja je svojom moći zahvaćala i dijelom utjecala na kreiranje povijesnih tijekova i na širem prostoru ondašnje hrvatske države. Rezultat tih istraživanja su knjige i radovi koji ponajprije obrađuju povijest hrvatske zajednice u Mlecima¹, ali i druge sastavnice iz hrvatske povijesti od kasnoga srednjega vijeka do silaska Mletačke Republike s povijesne pozornice.²

Za povijest frankapanskoga grada Modruša mletački, kao i talijanski arhivi općenito, sadrže važna i ni približno dovoljno istražena vrela.³ Spomenimo, bez pretenzija da ovo bude konačan popis, samo neke od talijanskih arhivskih ustanova (i ondje pohranjenih fondova) koje su, kada je riječ o Modrušu, od zapažene vrijednosti za proučavanje pojedinih sastavnica iz prošlosti toga grada. Pri tome je, posebice, riječ o dokumentima za razdoblje tijekom kojega grad Modruš postiže svoj puni vrhunac razvoja, ali i — nedugo potom — drastičan prekid svoga razvojnoga kontinuiteta te naglo opadanje i egzodus svoga domicilnoga žiteljstva. To se

- 1 Usporedi neka djela te u njima naveden širi popis literature: Lovorka ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001.; ISTA, *Šibenčani u Mlecima*, Šibenik 2003.; ISTA, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: Odabrane teme*, Zagreb, 2003.; ISTA, *Venecija: Kraljica mora s lagunarnih sprudova (Povijest Mletačke Republike)*, Samobor, 2004.; ISTA, *Barani u Mlecima: povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, Zagreb, 2006.
- 2 Usporedi, primjerice: L. ČORALIĆ, *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*, Zagreb, 2001.; ISTA, »Ivan iz Vrane — mletački admiral u Lepantskom boju (1571.)«, *Povijesni prilozi*, god. 24., br. 29., Zagreb, 2005., str. 127.–149. (koautorica: Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ); ISTA, »Kotorski plemići iz roda Bolica — kavaljeri Svetoga Marka«, *Povijesni prilozi*, god. 25., br. 31., Zagreb, 2006., str.149.–159.; ISTA, »Iz prošlosti Ulcinjske biskupije i Barske nadbiskupije — tragom gradiva iz mletačkoga Državnoga arhiva (XVI. st.)«, *Croatica christiana periodica* (dalje: CCP) god. XXX, br. 57., Zagreb, 2006., str. 65.–71.; ISTA, »Prilog poznavanju hrvatsko–bugarskih veza u 16. stoljeću — tragom jednog istražnog procesa mletačke inkvizicije«, u: *B'lgari i Hrvati v jugoistočna Evropa VII–XXI vek. Materiali ot konferencijata*, provedena v Sofija (3–4 juni 2005 g.), Sofija, 2006., str. 83.–111. (koautor: Zoran LADIĆ).
- 3 O iseljavanjima s područja Modruša i Senja u Mletke pisala sam u nekim prethodnim radovima. Usporedi: L. ČORALIĆ, »Senjani u Veneciji od 15. do 18. stoljeća«, *Senjski zbornik*, sv. 20., Senj, 1993., str. 79.–102.; ISTA, »Prilog poznavanju djelovanja umjetnika i majstora senjskoga kulturnog kruga do sredine 16. stoljeća«, isto, sv. 21., Senj, 1994., str. 59.–78.; ISTA, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji u XV. i u prvoj polovici XVI. stoljeća«, isto, sv. 21., 1994, str. 79.–100.; ISTA, »Iseljavanje sa senjsko–modruškog područja na zapadnojadransku obalu (XV. do XVII. st.)«, *Krbavska bitka i njezine posljedice* (zbornik), ured. Dragutin PAVLIČEVIĆ, Hrvatska matica iseljenika, biblioteka: Znanstveni skupovi, sv. 3., Zagreb, 1997., str. 191.–202. Za ovu su prigodu navedeni radovi nadopunjeni novim istraživačkim spoznajama.

doba, kako je poznato, u velikoj mjeri poklapa s vremenom života i djelovanja kneza Bernardina Frankapana (1453.–1530.), jednoga od najmoćnijih potomaka toga hrvatskoga velikaškoga roda.⁴

Državni arhiv u Mlecima (Archivio di Stato di Venezia, dalje: ASV) zasigurno je jedna od najvažnijih talijanskih arhivskih ustanova u kojoj je moguće iščitati i danas malo poznate sastavnice iz povijesti Modruša u XV. i XVI. stoljeću.⁵ Posebno, pri tome, možemo izdvojiti spise najviše sudske i zakonodavne vlasti — mletačkoga Senata (*Senato*, spisi su sadržani u sklopu dokumenata koji se odnose na rad najviših tijela državne uprave — *Organi costituzionali e principali dignità di Stato*). Spisi Senata, podijeljeni na više zasebnih arhivskih cjelina, sadrže obilne podatke o funkcioniranju mletačke uprave na istočnom Jadranu, ali i podatke o mletačkim pretenzijama i presizanjima (diplomatskim, političkim, vojnim putem) na područje hrvatskoga zaleđa. Za područje Modruša, kao i njemu susjednih krajeva, važan izvor su i dokumenti pohranjeni u fondovima drugih mletačkih državnih magistratura (*Consiglio dei Dieci, Inquisitori di Stato, Provveditori all'Armar* i dr.), a koji — iako se ponajprije bave odnosima središnjice s tijelima uprave od Istre do Boke, često sadrže i konkretne podatke o zbivanjima na širem hrvatskom prostoru (osobito u doba ratova s Osmanlijama). Kada je riječ o objavljenim izvorima, Dnevnicima (*I Diarii*) mletačkoga kroničara Marina Sanuta (Sanuda) jedan su od vrlo često korištenih mletačkih izvora u hrvatskoj historiografiji te su izvadke koji se odnose na hrvatsku povijest izdvojili i objavili Ivan Kukuljević Sakcinski i Franjo Rački⁶.

4 O povijesti Modruša u navedenom razdoblju usporedi neka djela: Manoil SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah senjske i modriške ili krbavske*, Trst, 1856.; Emil LASZOWSKI, »Modruš«, *Prosvjeta*, god. II., br. 24., Zagreb, 1894., str. 746.–750.; Vjekoslav KLAJČIĆ, *Krčki knezovi Frankopani*, Zagreb, 1901.; *Krbavska biskupija u srednjem vijeku* (ured. Mile BOGOVIĆ), Rijeka — Zagreb, 1988.; Milan KRUHEK — Zorislav HORVAT, »Castrum Thersan et civitas Modrussa, povijesni i topografski pregled«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 16., Zagreb, 1990., str. 89.–132.; *Krbavska bitka i njezine posljedice* (zbornik); M. KRUHEK, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, 1995.; Hrvoje SALOPEK, *Stari rodovi Ogulinsko-modruške udoline: podrijetlo, povijest, rasprostranjenost, seobe i prezimena stanovništva Ogulina, Oštarija, Josipdola, Zagorja Ogulinskog, Modruša i okolnih naselja*, Zagreb, 1999.; Ivan JURKOVIĆ, »Turska opasnost i hrvatski velikaši — knez Bernardin Frankapan i njegovo doba«, *Zbornik Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 17., Zagreb, 1999., str. 61.–83.

5 O zbirkama i fondovima Državnog arhiva u Mlecima vidi: Andrea DA MOSTO, *L'Archivio di Stato di Venezia*, sv. I.–II., Roma, 1937.–1940.

6 Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, »Odnosaji skupnovlade mletačke naprema južnim Slavenom. Izvadjeni iz ljetopisah Marina Sanuda (1496–1533)«, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. V., Zagreb, 1859., str. 3–160; knj. VI., Mleci, 1863., str. 161–476, knj. VIII., Zagreb–Mleci, 1865., str. 1–256.; Franjo RAČKI, »Izvodi za jugoslavensku povijest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526–1533«, *Starine JAZU*, sv. 15., Zagreb, 1883., str. 180–240.; sv. 16., Zagreb, 1884., str. 130–208.; sv. 21., Zagreb, 1889., str.

Važnu sastavnicu u povijesti Modruša u prijelomno i po mnogo čemu apokaliptično doba njegove povijesti (ali i širega hrvatskoga prostora) činile su migracije koje u pojedinim etapama možemo nazvati i egzodusom. Pojedini fondovi u središnjoj mletačkoj državnoj pismohrani (na prvome je mjestu uporabljen fond *Notarile testamenti*, ali su od važnosti za ovu problematiku i fondovi *Giudici al forestier*, *Signori di Notte al Criminal*, *Signori di Notte al Civil*, *Esecutori contro la Bestemmia*, *Savi all'Eresia*, *Savi sopra le Decime in Rialto* i dr.) prava su (nedovoljno istražena) riznica podataka koji se odnose na talijanski smjer modruških iseljavanja i nedvojbeno posvjedočuju o zapaženosti koju je ta, iako opsegom mala zavičajna skupina, imala u kontekstu hrvatskih iseljavanja u glavni grad Serenissime.⁷

Mleci i Veneto nisu bili jedini smjer (talijanski) iseljavanja s područja Modruša. Bili su to, također u zapaženoj (ali nedovoljno istraženoj mjeri) i gradovi i naselja u srednjoj Italiji (Marke, Abruzzi, Apulija).⁸ Stoga nam, navedimo samo neke primjere, za istraživanje drevne dijaspore iz Modruša na suprotnu obalu Jadrana, u velikoj mjeri posvjedočuju pismohrane u gradovima Ancona (Archivio di Stato di Ancona:

133–183.; sv. 24., Zagreb, 1891., str. 161–203.; sv. 25., Zagreb, 1892., str. 103–133. Vidi i cjelovito Sanudovo djelo: *I Diarii di Marino Sanuto (1496–1533)*, a cura di Rinaldo FULIN e altri, sv. I.–LVIII., Venezia, 1879.–1902.

- 7 Usporedi bilješku 3. Modruške iseljenike u Mlecima spominjala sam i u nekim drugim radovima i knjigama. Vidi, primjerice, L. ČORALIĆ, »Hrvatski barkarioli i gondolijeri u Mlecima tijekom prošlosti«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 41., Zagreb–Zadar, 1999., str. 38.; ISTA, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001., str. 32., 89., 125., 167., 178., 181., 193., 247., 332.; ISTA, »Hrvatski mornari u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 43, Zagreb–Zadar, 2001., str. 281., 285.–287., 289.–290.; ISTA, »Iz prošlosti istočnoga Jadrana — tragom iseljenika iz grada Ulcinja u Mlecima«, *Povijesni prilozi*, god. 23., sv. 27., Zagreb, 2004., str. 48.; ISTA, *Barani u Mlecima: povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, Zagreb, 2006., str. 38., 76.; ISTA, »Hrvatski iseljenici i mletački dominikanski samostan i crkva SS. Giovanni e Paolo (S. Zanipolo)«, CCP, god. XXXI., br. 60., Zagreb, 2007., str. 46.
- 8 Problematikom iseljavanja, života i djelovanja Hrvata u Markama, te njihovim vjerskim i kulturnim ustanovama, izrazito se bavio slovenski povjesničar Ferdo GESTRIN. Usporedi: F. GESTRIN, »Slovani v službi pri Malatestovih organih v Fanu (1434–1455)«, *Zgodovinski časopis*, sv. 19.–20., Ljubljana, 1965.–1966., str. 161.–180.; ISTI, »Prispevek k kulturnemu življenju Slovanov v Markah v Italiji (XIV–XVII stoletje)«, *Spomenica Josipa Matasovića (1892–1962)*, Zagreb, 1972., str. 89.–96.; ISTI, »Trgovina s kožami v Markah v 15. in v prvi polovici 16. stoletja«, *Zgodovinski časopis*, sv. 30., br. 1.–2., Ljubljana, 1976., str. 23.–35.; ISTI, »Migracije iz Dalmacije v Italijo v 15. in 16. stoletju«, *ibid.*, sv. 30., br. 3.–4., Ljubljana, 1976., str. 269.–277.; ISTI, »Migracije iz Dalmacije u Marke u XV i XVI stoljeću«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, sv. 10., Zagreb, 1977., str. 395.–404.; ISTI, »Versko življenje in institucije Slovanov v Markah od 15. do 17. stoletja«, *Zgodovinski časopis*, sv. 31., br. 3., Ljubljana, 1977., str. 277.–285.; ISTI, »Slovani v Pesaru od 15. do 17. stoletja«, *ibid.*, sv. 49., br. 3., Ljubljana, 1995., str. 341.–351.; ISTI, »Le migrazioni degli Slavi in Italia«, *Proposte e ricerche (Economia e società nella storia dell'Italia centrale)*, anno XXI, sv. 41., Ancona, 1998., str. 169.–181.; ISTI, *Slovenske migracije v Italijo*, Ljubljana, 1998.

notarski spisi, sudski spisi, spisi tamošnjih trgovačkih magistratura), Ascoli Piceno (Archivio di Stato di Ascoli Piceno: notarski spisi za Ascoli Piceno i druge susjedne gradove, katastarski spisi za Ascoli i okolice), Campobasso (Archivio di Stato di Campobasso: notarski spisi), Pesaro (Archivio di Stato di Pesaro i Sezione di Fano: notarski spisi), Spoleto (Archivio di Stato di Spoleto: notarski spisi) i dr.

Modruški iseljenici kao dio hrvatskih prekojadranskih migracija: opće napomene

Povijest iseljavanja stanovnika Modruša diljem zapadne jadranske obale sastavni je dio hrvatskih prekojadranskih migracija u vremenu dugoga trajanja kasnoga srednjega i ranoga novoga vijeka. U doba osmanlijskih napredovanja i postupnoga rastakanja hrvatskoga državnoga i etničkoga prostora te će migracije poprimiti opseg egzodusa, a hrvatsko će pučanstvo, zavičajem od Slavonije, preko Like, Krbave i Bosne, do Dalmacije i Boke kotorske, u velikoj mjeri pridonositi demografskim gibanjima na području od Veneta do Apulije. Glavnina se tih iseljavanja zbivala u XV. i XVI. stoljeću, a najvažnija su žarišta useljavanja (uz Veneto i Mletke, o čemu će zasebno biti više riječi u sljedećem poglavlju) bili gradovi u Markama, Abruzzima i Apuliji (primjerice, Pesaro, Fano, Urbino, Fossombrone, Senigallia, Ancona, Loreto, Porto Recanati, Recanati, Macerata, Porto Fermo, Fermo, Jesi, Ascoli Piceno, Teramo, Termoli, Campobasso, Bari i brojni drugi). Modrušani su se ondje, poput brojnih drugih svojih sunarodnjaka, prilagođavali novim životnim okolnostima (utoliko se brže odvijao i proces njihove asimilacije), u novoj su i od ratova zaštićenoj sredini zasnivali obitelji i zapošljavali se u »gradskim« profesijama (trgovina, pomorstvo, obrti, kućna posluga), u vojnoj službi, ali i — ukoliko je destinacija njihova useljavanja bilo ruralno zaleđe — u agrarnim djelatnostima. O njihovoj nekoć brojnoj nazočnosti i djelovanju zorno nam posvjedočuju podatci o postojanju »skjavunskih« (hrvatskih) bratovština u gradovima, razvijenih u doba njihova najučestalijega prekojadranskoga iseljavanja (bratovštine u Loretu, Anconi, Fanu, Pesaru, Recanati i dr.). Jednako tako trajan i danas prisutan dokaz o nekoć masovnim hrvatskim naseljavanjima »druge bane mora« opstojanje je hrvatskih naselja u Moliseu (*San Felice del Molise* — Filić, *Acquaviva Collecroce* — Kruč i *Montemitro* — Mundimitar), jezgru kojih su činili Hrvati zavičajem iz Like, Krbave te iz dalmatinskoga zaleđa.⁹

9 Usporedi radove F. GESTRINA u prethodnoj bilješci. Vidi i: Josip BARAČ, *Hrvatske kolonije u Italiji*, Split, 1904.; Josip SMODLAKA, *Posjet Apeninskim Hrvatima. Putne uspomene i bilješke*, Zadar, 1906.; Milan REŠETAR, »Slavenske kolonije u Italiji« (otisak iz časopisa *Srd* za 1906. god.), Dubrovnik, 1907.,

Ovi, prethodno izrečeni podatci, odnose se na hrvatsku iseljeničku zajednicu kao cjelinu, ali i na pojedine zavičajne skupine, u kakvu možemo ubrojiti i Modrušane. O tome nam, na žalost, osim malobrojnih istraženih primjera¹⁰, postojeća saznanja iz historiografije ne kazuju mnogo te je — kako je navedeno u prvom poglavlju ovoga rada — neophodno sustavnije istraživanje te problematike u pismohranama srednje i južne Italije.

Iseljenici iz Modruša u Mlecima — primjer jedne zavičajne hrvatske iseljeničke skupine

Treći i završni dio ovoga priloga usmjeren je na sažetu raščlambu spomena, nazočnosti i djelovanja iseljenika iz Modruša u glavnom gradu Privedre Republike, ujedno i jednom od žarišta hrvatskih prekojadranskih iseljavanja tijekom prošlih stoljeća. U radu će se, uz saznanja iz historiografije, uporabiti i arhivski podatci prikupljeni tijekom više od 15 godina istraživanja središnje državne pismohrane u Mlecima. Ponajprije je riječ o oporukama (fond Notarile testamenti, dalje: NT) iseljenika iz Modruša, ali i — u manjoj mjeri — o oporukama drugih hrvatskih iseljenika s kojima su Modrušani bili povezani.

Oporučni spisi koji se ovdje analiziraju datiraju od 1346. do 1525. godine, pri čemu je najučestaliji spomen Modrušana u Mlecima u razdoblju od oko 1425. godine do početka XVI. stoljeća. To je — u cjelini promatrano — vrijeme snažnoga

str. 1105.–1127.; Giuseppe GELCICH, *Colonie Slave nell'Italia meridionale*, Spalato, 1908.; Teodor BADURINA, *Rotas opera tenet arepo sator*, Roma, 1950.; Ante UJEVIĆ, *Kada i odakle su odselili molizanski Hrvati = Quando e da dove emigravano i Croati del Molise*, Grottaferrata, 1969.; Giacomo SCOTTI, *S one bane mora. Tragom hrvatskih naselja u srednjojužnoj Italiji*, Rijeka, 1980.; Floriano GRIMALDI, »Slaveni u mjestu Sveta Marija Loretska (Santa Maria di Loreto) tijekom XV. stoljeća«, u: »Prošlost i sadašnjost trsatskog svetišta«, *Dometi* (tematski broj), god. XXIV., br. 1.–2.–3., Rijeka, 1991., str. 21.–50.; Giuseppe SANTARELLI, »Štovanje Majke Božje Loretske te prisuće Hrvata u Loretu«, *ibid.*, str. 59.–76.; L. ČORALIĆ, »'S one bane mora' — hrvatske prekojadranske migracije (XV.–XVIII. stoljeće)«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 21., Zagreb, 2003., str. 183.–199.

- 10 U svojim brojnim radovima F. GESTRIN bilježi i spomen modruških iseljenika u gradovima srednje i južne Italije, posebice u Fanu. Tako se, primjerice, 1472. godine spominje modruški iseljenik Ivan Jurjev, član hrvatske bratovštine u Fanu i stanovnik tamošnje četvrti S. Pietro in Valle (F. GESTRIN, »Prispevek k kulturnemu življenju Slovanov v Markah v Italiji«, str. 92.). U istome gradu bilježi se deset godina kasnije i Modrušanin Mauro Jakovljevič, tumač zadarskom iseljeniku Stjepanu Petrovom pri sklapanju neke pogodbe (F. GESTRIN, »Migracije iz Dalmacije u Marke u XV i XVI stoljeću«, str. 401.).

razvoja Modruša, uključivanja njegovih stanovnika u širu gospodarsku razmjenu s drugim hrvatskim krajevima i sa zapadnom jadranskom obalom, ali i doba (već od druge polovice XV. stoljeća) u kojem nastupa nezaustavljivo opadanje, uzrokovano osmanlijskim nadiranjima i postupnim pretvaranjem Modruša u hrvatsku vojno–pograničnu predstražu. Navedeni podatci uglavnom se uklapaju u opće trendove hrvatskih prekojadranskih migracija¹¹, iako — potrebno je to zapaziti — modruška iseljavanja u Mletke započinju nešto ranije (i prije druge polovice XV. stoljeća). Od dvadesetih godina XVI. stoljeća modruške iseljenike u gradu na lagunama gotovo više i ne bilježimo. To nam posvjedočuje da su se glavni iseljenički valovi već zbili te da od toga vremena iseljavanja s modruškoga područja imaju isključivo pojedinačno obilježje.¹²

U oporučnim spisima koji se razmatraju u ovom radu modruškim iseljenicima nije zabilježeno prezime. U pravilu se označavaju vlastitim i očevim imenom te — u primjeru iseljenica — i (ili) očevim imenom. Kao mjesto njihova zavičajnoga podrijetla redovito je naveden Modruš (*de Modrusa, de Modrussa*). U jednom primjeru, kao mjesto stanovanja modruških iseljenika naveden je istarski grad Poreč. Riječ je o zajedničkom oporučnom spisu Julijana Radoslavova i njegove supruge Benke (oboje zavičajem iz Modruša), *habitatores Parentii*, a koji u Mlecima borave privremeno, na putu za hodočasničko svetište u Santiago de Compostela.¹³

Početni podatci iz oporučnih spisa otkrivaju nam i društvenu strukturu modruških iseljenika. U pravilu je riječ o pučanima, a samo u jednom primjeru uz ime oporučitelja bilježimo oznaku *ser* — potvrdu da je riječ o osobi plemenitoga podrijetla.¹⁴ Nadalje, kada je riječ o spolnoj strukturi iseljenika iz grada Modruša, raščlamba uporabljenih oporučnih spisa pokazuje kako prevladavaju muškarci (oko sedamdeset posto od ukupnoga broja modruških iseljenika).

Iseljenici iz Modruša u najvećem su broju obitali u istočnom gradskom predjelu Castello — višestoljetnoj središnjoj zoni useljavanja hrvatske dijasporu u gradu na lagunama.¹⁵ U tom se predjelu nalazi mletački arsenal — nekoć najveći vojno–pomorski kompleks na Sredozemlju i mjesto zapošljavanja tisuća naših iseljenika. Ondje je, u srcu predjela, smještena bratovština Sv. Jurja i Tripuna (*Scuola*

11 Usporedi: L. ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 81.–83.

12 L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji«, str. 83.

13 ASV, NT, b. 752., br. 1., 3. VII. 1517.

14 Riječ je o Jelenu pokojnoga *ser* Andrije iz Modruša, supruzi Laurencija, stanovnika na otoku Muranu (ASV, NT, b. 974., br. 160., 15. X. 1473.).

15 Zabilježeni su u župama S. Giovanni in Bragora, S. Giovanni Novo (S. Giovanni in Oleo), S. Maria Formosa, S. Pietro di Castello i S. Provolo.

degli Schiavoni), središnja ustanova za okupljanje i očuvanje nacionalne i domovinske svijesti naših iseljenika. U Castellu su, također, brojni toponomastički biljezi (nazivi obale, ulica, prolaza) i danas trajno podvjeđočenje višestoljetne intenzivne nazočnosti hrvatskih iseljenika (*Riva degli Schiavoni, Corte Piero di Lesina, Corte Solta, Corte Sabioncella, Calle Schiavona*).¹⁶ Kada je riječ o drugim dijelovima grada, pripadnici te zavičajne skupine naših iseljenika spominju se u središnjem gradskom predjelu S. Marco (župe S. Angelo i S. Salvador) i Cannaregio (župe S. Maria Nova i S. Sofia), a riječ je o dijelovima grada u kojima su — iako postotno znatno manje nego u Castellu — također zabilježeni useljenici zavičajem sa širega područja istočne jadranske obale.¹⁷

Zanimanja iseljenika iz Modruša nisu u izvorima redovito zabilježena (osobito kod ženskoga dijela iseljeničtva). Međutim, i malobrojni konkretni podatci upućuju kako su se osnovne profesije Modrušana u velikoj mjeri podudarale s najvećim brojem hrvatskih iseljenika u Mlecima (pomorstvo, obrt, kućna posluga). Tako se, navedimo neke primjere, u pomorskoj djelatnosti (*marinarius*) bilježi Juraj Ivanov; obućarski majstor (*caligarius*) je Blaž Modrušanin; Margareta Jurjeva služavka je (*massara*) u domu mletačkoga plemića Laurencija Loredana u predjelu Castello, a Jakov Jurjev je pouzdanik (*familiarius*) građanina Jacopa Rizza.¹⁸

Modrušani se u gradu na lagunama ubrajaju među iseljenike srednjih i sitnih imovnih mogućnosti. Na osnovi podataka iz njihovih oporučnih spisa (ponajprije onih dijelova koji se odnose na razdiobu legata) razvidno je da raspoložu sa skromnijim kapitalom (legati koji ne prelaze dvadeset dukata vrijednosti u novcu ili u pokretninama), ograničenoga su dometa poslovanja i poslovnih komunikacija. Budući da većinu hrvatskih iseljenika u Mlecima možemo svrstati u takvu skupinu mletačkih građana (siromašniji pučani), i po toj su značajki Modrušani sastavni dio naše prekojadranske dijaspore. U nekoliko primjera, međutim, saznajemo i o nešto poduzetnijim modruškim iseljenicima. Takav je primjer Abram, najranije zabilježeni modruški iseljenik u Mlecima (1346. godina), stanovnik tipično »skjavunske« četvrti S. Maria Formosa u predjelu Castello. Njegovi se legati odnose na članove obitelji i rodbinu, kao i na mletačke crkvene ustanove, a njihova ukupna novčana vrijednost iznosi oko sedamdeset dukata.¹⁹ U oporuci modruškoga iseljenika Pavla,

16 L. ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 107.–111., 453.–454.; ISTA, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: odabrane teme*, Zagreb, 2003., str. 211.–226.

17 L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji«, str. 85.–86.

18 ASV, NT, b. 360., br. 124., 21. V. 1464.; NT, b. 734., br. 12., 1. X. 1433.; NT, b. 968., br. 253., 3. II. 1525.; NT, b. 739., br. 30., 16. I. 1428. Usporedi i: L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji«, str. 84.–85.

19 ASV, NT, b. 1195., br. 89., 3. VIII. 1346.

stanovnika Castella u četvrti S. Giovanni in Bragora, bilježi se posjedovanje manje količine pokretne imovine (uglavnom odjevnih predmeta), kao i poslovanje s članovima obitelji (*barba meo*) i znancima koji djeluju na mletačkim trgovačkim galijama u Flandriji.²⁰ Nešto je većih imovnih mogućnosti bio modruški iseljenik i mornar Juraj Ivanov (brojni legati članovima obitelji i vjerskim ustanovama u Mlecima), a u njegovom se oporučnom spisu izravno bilježi i poslovanje s jednim iseljenim Hrvatom — Jurjem iz Bara. Kod Jurja Baranina nalazi se pohranjeno 2700 libara, a najvjerojatnije je riječ o svoti koja je bila zajednička i uložena u određeno trgovačko–pomorsko poslovanje.²¹

Poput ostalih iseljenika iz hrvatskih krajeva, i Modrušani su najčešće u grad na lagunama odlazili trajno, ondje započinjali novi život, zasnivali obitelji, zapošljavali se i s vremenom sve manje održavali veze s rodnim krajem. Život u obitelji, rodbinske i prijateljske veze, susjedstva, poznanstva, druženje unutar profesionalne djelatnosti, povezanost sa sunarodnjacima i starosjediocima, bile su temeljne navike i potrebe svakoga našega useljenika. Oporučni spisi sadrže podatke o svakodnevnim komunikacijama, kretanjima i druženjima oporučitelja te su nam nezaobilazno vrelo za proučavanje te važne sastavnice iz života iseljenika. Raščlamba podataka sadržanih u oporukama pokazuje da se većina useljenika iz Modruša spominje u bračnom odnosu te su njihovi supružnici odnosno supružnice također stanovnici grada na lagunama. Manji broj dokumenata ne spominje bračni status doseljenika te je najvjerojatnije riječ o samcima ili (češće) udovicama ili udovcima, koji su bez bračnoga druga ostali u posljednjim godinama života. Članovi najužega obiteljskoga kruga navode se kao osobe najvećega oporučiteljeva povjerenja te im se povjerenje izvršenje oporučiteljevih odredbi. Supruga odnosno suprug, punoljetna djeca, braća ili sestre, uglavnom su imenovani pri razdiobi oporučiteljevih dobara te se među njima obično nalazi glavni nasljednik cjelokupne oporučitelje imovine. Drugim, mahom daljim članovima rodbine, također se ostavlja manji dio oporučiteljevih pokretnih dobara, prije svega određen novčani iznos, dijelovi pokućstva ili odjeće.²²

20 ASV, NT, b. 739., br. 74., 12. VIII. 1449.

21 ASV, NT, b. 360., br. 124., 21. V. 1464. Usporedi i: L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji«, str. 96.; ISTA, »Hrvatski mornari u Mlecima«, str. 290.; ISTA, *Barani u Mlecima: povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, Zagreb, 2006., str. 76.

22 Tako, primjerice, Helena Andrijina iz Modruša izvršiteljem oporuke i glavnim nasljednikom imenuje supruga Laurencija s otoka Murana. Suprugu ostavlja i dio pokućstva i posteljine, a manjim oporučnim legatima obdaruje i brata Grgura i šogoricu Mariju (ASV, NT, b. 974., br. 160., 15. X. 1473.). Glavna nasljednica skromne imovine Margarete Jurjeve iz Modruša je njezina kćer Kristina, a ukoliko premine prije nasljednicom se proglašava Margaretina sestra Katarina (NT, b. 968., br. 253., 3. II. 1525.). U oporuci obučara Blaža iz Modruša glavna nasljednica i izvršiteljica oporučnih legata njegova je supruga

Prijatelji i poznanici idući su, također nezaobilazan krug svakodnevne komunikacije hrvatskih iseljenika u mletačkoj sredini. Oni se bilježe kao izvršitelji posljednje volje oporučitelja, svjedoci pri sastavljanju i potpisivanju oporuke te kao obdarenici dijelom oporučiteljeve imovine. Najčešće je riječ o osobama sličnoga društvenoga statusa (pučani), skromnih ili srednjih imovnih mogućnosti, koji prebivaju u istim ili obližnjim predjelima (Castello) i župama te obavljaju sličnu profesionalnu djelatnost (pomorci, obrtnici). Katkad su njihovi najbliži prijatelji osobe najvećega oporučiteljeva povjerenja te im se — poglavito ako oporučitelj nema bližih članova obitelji i rodbine — povjerava izvršenje njegove posljednje volje i dariva dio imovine. U oporukama modruških iseljenika posebno nam je zanimljiv i vrijedan istraživačke pozornosti spomen njihovih hrvatskih sunarodnjaka. Tako se, primjerice, kao izvršitelj oporuke Pavla Modrušanina bilježi zagrebački iseljenik Petar, obuçar u predjelu Castello (župa S. Giovanni Novo), dočim su osobe najvećega povjerenja mornara Jurja Ivanova (već spomenutoga u kontekstu novčanoga poslovanja s barskim iseljenikom Jurjem) Franjo iz Požege i Ivan Grando iz Pule.²³ Laura, kći dubrovačkoga iseljenika Benedikta, obdarena je manjim novčanim legatom (četiri dukata) u oporuci Modrušanina Ivana, a kao svjedoci pri sastavljanju oporučnoga spisa Tome Lukina iz Modruša bilježe se čak tri hrvatska iseljenika: Benedikt iz Trogira, Petar Benediktov iz Splita te Jakov Begna (moguće odvjetak zadarske patricijske obitelji).²⁴ Zanimljivi su, na kraju, i potpisnici oporuke koju zajedno sastavljaju bračni par Julijan Radoslavov i Benka, modruški iseljenici nastanjeni u Poreču koji su se — tijekom hodočasničkoga putovanja u Santiago de Compostela — zatekli u gradu na lagunama. Iako to dokument izravno ne potvrđuje, velika je vjerojatnost da su svjedoci u toj oporuci također hodočasnici, suputnici Julijana i Benke na putovanju prema dalekoj Galiciji. Izrijekom se bilježe *ser* Juraj Ivanov iz Senja (stanovnik Poreča), *ser* Juraj Nigro iz Ulcinja (također stanovnik Poreča), Andrija Ivanov iz Korčule te nekoliko svjedoka kojima ne možemo utvrditi zavičajno podrijetlo.²⁵ U nekoliko se primjera modruški iseljenici bilježe u oporukama drugih iseljenih Hrvata. Tako je Modrušanin Pavao Jurjev — uz Petra iz Požege — svjedok pri sastavljanju oporučnoga spisa Klare, supruge zagrebačkoga iseljenika Šimuna, dok je Helena (Lena), supruga Stjepana iz Modruša, izvršiteljica oporuke

Katarina (NT, b. 734., br. 12., 1. X. 1433.), a istovjetan primjer nalazimo i u oporuci Ivana iz Modruša (izvršiteljica oporuke i jedina nasljednica supruga je Elizabeta) (NT, b. 742., br. 75., 2. IX. 1490.).

23 ASV, NT, b. 739., br. 74., 12. VIII. 1449.; NT, b. 360., br. 124., 21. V. 1464. Usporedi i: L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji«, str. 88.

24 ASV, NT, b. 742., br. 75., 2. IX. 1490.; NT, b. 576., br. 507., 29. III. 1427.

25 ASV, NT, b. 752., br. 1., 3. VII. 1517.

Senjanke Margarete. Helena je, ujedno, oporučnom željom senjske iseljenice, obdarena *con omnia mea bona mobilia et imobilia*.²⁶

Duhovnost, vjerski život i povezanost hrvatskih iseljenika s mletačkim vjerskim ustanovama i duhovnim osobama sastavni je dio njihova životnoga svakodnevlja, a po svojim se osnovnim obilježjima ne razlikuje od drugih onodobnih pripadnika katoličkoga civilizacijskoga ozračja. Misao na vječni život, pomirenje s vlastitom prošlošću i potreba za djelima koja će poništiti sve grješno i negativno tijekom života, osnove su na kojima počiva velik dio oporučiteljevih iskaza i želja. Podatci o mjestu pokopa, služenju misa zadušnica u spomen na oporučitelja i njegove pretke, legati namijenjeni crkvenim ustanovama i duhovnim osobama, darovnice siromasima, napuštenima i bolesnima te zavjeti hodočašća, uobičajen su sadržaj oporuka onodobnih katoličkih žitelja. Modruški iseljenici, nalik svojim sunarodnjacima, ali i ostalim katolicima grada na lagunama, u tome se ne izdvajaju.

Prvi oporučni navod, koji govori o povezanosti naših iseljenika s mletačkim vjerskim ustanovama, odnosi se na odabir posljednjega počivališta. Sukladno predjelu njihova stanovanja (Castello), naši iseljenici najčešće za mjesta pokopa imenuju grobnice u crkvama unutar tamošnjih župa. Nekoliko konkretnih primjera iz oporučnih odredbi iseljenih Modrušana nam o tome zorno posvjedočuje. Tako je grobnica dominikanske bazilike SS. Giovanni e Paolo (S. Zanipolo), za Hrvate posebno poznata kao mjesto posljednjega počivališta Marina Držića, mjesto pokopa koje odabiru modruške iseljenice Helena Andrijina i Margareta Jurjeva.²⁷ Posebno su nam, međutim, zanimljivi oporučni navodi u kojima se kao mjesto posljednjega počivališta modruških iseljenika bilježi grobnica hrvatske bratovštine Sv. Jurja i Tripuna, više stoljeća središnja ustanova okupljanja naših iseljenika od Slavonije do Boke.²⁸ Takav primjer bilježimo u oporuci mornara Jurja iz Modruša koji izriekom navodi kako želi da njegovo tijelo počiva *in archis scole S. Georgii* u

26 ASV, NT, b. 739., br. 21., 30. VIII. 1440.; NT, b. 1228., br. 288., 21. I. 1476. Usporedi i: L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji«, str. 88.

27 ASV, NT, b. 974., br. 160., 15. X. 1473.; NT, b. 968., br. 253., 3. II. 1525. Usporedi i: L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji«, str. 90.

28 O povijesti hrvatske bratovštine u Mlecima postoji opsežna literatura. Vidi primjerice: Niko LUKOVIĆ, »Bratovština bokeljskih pomoraca Sv. orđa i Tripuna u Mlecima«, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, sv. 4., Kotor, 1957., str. 33.–43.; Guido PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, Venezia, 1964.; ISTI, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venezia, 1984.; L. ČORALIĆ, »Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 27., Zagreb, 1994., str. 43.–57.; ISTA, »Bratovština Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika«, *Croatica christiana periodica*, god. XVIII., br. 34., Zagreb, 1994., str. 79.–98.; ISTA, *U gradu Svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 215.–262.

crkvi Sv. Ivana od Hrama (S. Zuanne del Tempio, S. Zuanne dei Furlani) te za tu svrhu svojoj bratovštini namijenjuje pet dukata.²⁹ »Furlanska« crkva, u kojoj se do sredine XVI. stoljeća nalazilo sjedište hrvatske nacionalne udruge u Mlecima, mjesto je u kojemu želi biti pokopan i Mihovil Jurjev iz Modruša, ali se u njegovu oporučnom spisu ne razaznaje da li pritom »skjavunskoj« bratovštini dariva neki manji novčani iznos.³⁰

Crkve odabrane za posljednje počivalište oporučitelja najčešće su i mjesto služenja misa zadušnica za spas pokojnikove duše i u spomen na njegove pretke. Za držanje misa obično se određuje manja novčana svota (sukladno skromnim imovnim mogućnostima oporučitelja), a zabilježeni su i navodi kojima se za grobnicu i ostale pogrebne troškove (*pro sepultura*) određuje dodatni novčani iznos.³¹

Osim navedenih odredbi, u oporukama Modrušana posebno su učestalo zabilježeni i stoga istraživaču dodatno zanimljivi navodi koji se odnose na hodočašća, tj. upućivanje bliskih osoba na putovanje u neko hodočasničko središte kako bi se ondje izmolio oprost za spas oporučiteljeve duše. Već i podatak, u prethodnim razmatranjima više puta spomenut, o bračnom paru Julijanu i Benki iz Modruša koji s drugim hrvatskim hodočasnicima kreću na neizvjestan put u udaljeno stjecište vjernika u Santiago de Compostela, posvjedočuje kako je taj oblik iskazivanja pučke pobožnosti među nekadašnjim žiteljima Frankapanskoga grada imao posebnu važnost. Španjolsko svetište Sv. Jakova bilježe kao hodočasničku destinaciju i neki drugi modruški iseljenici. Tako obućar Blaž u završnom oporučnom navodu kojime supruzi Katarini ostavlja svu svoju imovinu izrijekom određuje da je nasljednica obvezna za spas njegove duše poslati *unam personam* u Santiago de Compostela te u Rim.³² Sličnu odredbu bilježi i oporuka mornara Jurja koji — bez preciziranja osobe koja se treba uputiti na hodočašće — kao destinacije odabire spomenuto svetište Sv. Jakova i Loreto, često mjesto iskazivanja pobožnosti hrvatskih hodočasnika.³³ U oporukama Modrušana bilježe se i želje za hodočasničkim posjetom

29 ASV, NT, b. 360., br. 124., 21. V. 1464. Usporedi i: L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji«, str. 94.

30 ASV, NT, b. 651., br. 114., 5. IX. 1482.

31 Abram de Modrussa: Dimitto celebrari missas 300 pro anima mea (ASV, NT, b. 1195., br. 89., 3. VIII. 1346.); Franceschina uxor Marci de Modrusa: Lasso messe de S. Gregorio per plebano Vido per ducato uno (NT, b. 739., br. 21., 14. XII. 1423.); Iohannes de Modrussa: Dimitro ducatos 3 pro missis celebrandis per plebanum S. Sofie (NT, b. 742., br. 75., 2. IX. 1490.); Margareta condam Georgii de Modrussa: Item volo et ordino quod celebrantur messe S. Marie et S. Gregorii per reverendum dominum Laurentium Loredanum (NT, b. 968., br. 253., 3. II. 1525.).

32 ASV, NT, b. 734., br. 12., 1. X. 1433.

33 ASV, NT, b. 360., br. 124., 21. V. 1464.

nekom od mletačkih svetišta. Takav primjer nalazimo u oporuci Margarete Jurjeve, a zabilježena su sva četiri tradicionalna mletačka hodočasnička središta (S. Pietro di Castello, S. Croce, S. Trinità i S. Lorenzo).³⁴

Obraćanje crkvama, samostanima, bratovštinama i hospitalima putem razdiobe legata uobičajen je čin kojime se iskazivala religioznost i pojedinac iskupljivao pred Bogom. Najveći broj legata namijenjenih vjerskim ustanovama i duhovnim osobama odnosi se na crkve i samostane. Raščlamba takvih oporučnih navoda važan je izvor za proučavanje vjerskoga svakodnevlja, religioznosti i povezanosti hrvatskih iseljenika s mletačkim crkvenim ustanovama, ali i dodatno svjedočenje o njihovim običajima, navikama, materijalnoj kulturi, gospodarskim mogućnostima i društvenom statusu. Raščlamba oporučnih navoda iseljenika iz Modruša pokazuje da se pretežito obdaruju crkve, samostani i bratovštine smješteni u predjelu njihova stanovanja (Castello). Tako, primjerice, Pavao Modrušanin bilježi i manjim svotama (do jednoga dukata) obdaruje bratovštine S. Pietro Martire (na otoku Muranu) i SS. Giovanni e Paolo, kao i mletačku crkvu S. Giovanni in Bragora,³⁵ dok su oporučnim legatima mornara Jurja nadarene crkva S. Giovanni Novo (jedan dukat), samostan S. Maria delle Grazie u mletačkoj laguni (dva dukata), hospital S. Maria della Pietà (jedan dukat), kao i — preostatom njegove imovine — siromašni stanovnici njegove župe (*in pauperibus de contrada*).³⁶ Naposljetku, u oporuci Mihovila Jurjeva iz Modruša, hrvatskoga iseljenika koji za mjesto pokopa odabire grobnicu bratovštine Sv. Jurja i Tripuna, manjim se iznosima darivaju mletačke crkve S. Maria dei Miracoli, S. Fantino, samostan S. Maria delle Grazie, kaptol župe S. Antonin (kao i istoimeni hospital) te Gospino svetište u Loretu.³⁷

Duhovne osobe (crkveni dostojanstvenici, svećenici, klerici, redovnici) imale su iznimnu ulogu u svim oblicima vjerskoga života i religioznosti hrvatskih iseljenika. Veze s lokalnim klerom i redovništvom održavale su se tijekom svečanijih prigoda (činovi krštenja, vjenčanja, pokopa, sudjelovanje u procesijama, nazočenje svečanim blagdanskim obredima i sl.), ali i u sklopu svakodnevnoga vjerskoga života (nazočnost uobičajenom bogoslužju) i izražavanja duhovnosti svakoga katoličkoga stanovnika. U oporukama mletačkih žitelja, te tako i iseljenika s hrvatske obale, duhovne osobe spominju se — poglavito ako oporučitelj nema bližih članova obitelji

34 ASV, NT, b. 968., br. 253., 3. II. 1525.

35 ASV, NT, b. 739., br. 74., 12. VIII. 1449.

36 ASV, NT, b. 360., br. 124., 21. V. 1464. Usporedi i: L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji«, str. 92.–93.

37 ASV, NT, b. 651., br. 114., 5. IX. 1482. L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji«, str. 93.

— kao izvršitelji njegove posljednje volje, kao svjedoci (vrlo brojni primjeri) pri potpisivanju oporuke te kao obdarenici dijelom opružiteljeve imovine. U primjeru modruških useljenika nekoliko je oporučnih odredbi koji tome posvjedočuju. Tako je Domenico, vikar crkve S. Maria Formosa u Castellu jedan od trojice (uz dva mletačka građanina) izvršitelj posljednje volje modruškoga iseljenika Abrama, a *prete Vitus plebanus S. Iohannis Novi* osoba je najvećega povjerenja Franjice, supruge Modrušanina Marka.³⁸ Duhovne osobe djelatne u Mlecima češće su zabilježene u svojstvu svjedoka modruških iseljenika. U oporuci prethodno spomenute Franjice kao svjedok–potpisnik njezina posljednjega iskaza bilježi se *prete Michael condam Laurencii de Borichio*, hrvatski svećenik Dominik Nikolin iz Pule svjedoči oporuci Mihovila Jurjevog, đakon crkve S. Felice Giovanni u istom je svojstvu zabilježen u iskazu Ivana Modrušanina, a u oporuci Margarete Jurjeve svjedoci su podđakon *Vietor de Rimo in ecclesia S. Cancian* te Domenico, klerik crkve S. Maria Nova.³⁹

Zaključak

Prekojadranske migracije s područja Modruša u kasnom srednjem i početkom ranoga novoga vijeka sastavni su i neodvojiv dio hrvatskih gibanja na drugu obalu Jadrana u doba osmanlijskih nadiranja i kidanja hrvatskoga državnoga i etničkoga prostora. Za cjelovito sagledavanje te problematike od iznimne je važnosti istraživanje talijanskih pismohrana od Veneta do Abruzzo i Apulije. U ovom prilogu, koji ne teži cjelovitosti već prije svega nastoji upozoriti na važnost talijanskih arhiva i ondje pohranjene građe za proučavanje širih sastavnica iz povijesti istočnoga Jadrana, pokušala sam ukazati na moguće smjerove modruških iseljavanja u XV. i XVI. stoljeću, a s posebnim naglaskom na postojanje i djelovanje modruške iseljeničke skupine u Mlecima. Ova problematika, stoga, tek očekuje nova znanstvena pregrnuta i — tragom do sada nepoznate i neobjavljene građe — nove spoznaje i saznanja o prošlosti Modruša i modruškoga kraja u doba kada to područje, unutar svega nekoliko desetljeća, postiže svoj najveći uspon, ali i započinje ubrzano opadanje.

38 ASV, NT, b. 1195., br. 89., 3. VIII. 1346.; NT, b. 739., br. 21., 14. XII. 1423.

39 ASV, NT, b. 739., br. 21., 14. XII. 1423.; NT, b. 651., br. 114., 5. IX. 1482.; NT, b. 742., br. 75., 2. IX. 1490.; NT, b. 968., br. 253., 3. II. 1525.

Izvori i literatura (izbor)

Archivio di Stato di Venezia: Consiglio dei Dieci
Archivio di Stato di Venezia: Esecutori contro la Bestemmia
Archivio di Stato di Venezia: Inquisitori di Stato
Archivio di Stato di Venezia: Notarile testamenti
Archivio di Stato di Venezia: Provveditori all'Armar
Archivio di Stato di Venezia: Savi all'Eresia
Archivio di Stato di Venezia: Savi sopra le Decime in Rialto

T. BADURINA, *Rotas opera tenet arepo sator*, Roma, 1950.

J. BARAČ, *Hrvatske kolonije u Italiji*, Split, 1904.

L. ČORALIĆ, »Senjani u Veneciji od 15. do 18. stoljeća«, *Senjski zbornik*, sv. 20., Senj, 1993., str. 79.–102.

L. ČORALIĆ, »Prilog poznavanju djelovanja umjetnika i majstora senjskoga kulturnog kruga do sredine 16. stoljeća«, *Senjski zbornik*, sv. 21., Senj, 1994., str. 59.–78.

L. ČORALIĆ, »Iseljavanje stanovnika Modruša i njihov život u Veneciji u XV. i u prvoj polovici XVI. stoljeća«, *Senjski zbornik*, sv. 21., 1994, str. 79.–100.

L. ČORALIĆ, »Iseljavanja sa senjsko–modruškog područja na zapadnojadransku obalu (XV. do XVII. st.)«, *Krbavska bitka i njezine posljedice* (zbornik), ured. Dragutin PAVLIČEVIĆ, Hrvatska matica iseljenika, biblioteka: Znanstveni skupovi, sv. 3., Zagreb, 1997., str. 191.–202.

L. ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001.

L. ČORALIĆ, *Šibenčani u Mlecima*, Šibenik 2003.

L. ČORALIĆ, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: Odabrane teme*, Zagreb, 2003.

L. ČORALIĆ, »'S one bane mora' — hrvatske prekojadranske migracije (XV.–XVIII. stoljeće)«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 21., Zagreb, 2003., str. 183.–199.

L. ČORALIĆ, *Venecija: Kraljica mora s lagunarnih sprudova (Povijest Mletačke Republike)*, Samobor, 2004.

L. ČORALIĆ, *Barani u Mlecima: povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, Zagreb, 2006.

- L. ČORALIĆ, »Kotorski plemići iz roda Bolica — kavaljeri Svetoga Marka«, *Povijesni prilozi*, god. 25., br. 31., Zagreb, 2006., str.149.–159.
- L. ČORALIĆ; »Iz prošlosti Ulcinjske biskupije i Barske nadbiskupije — tragom gradiva iz mletačkoga Državnoga arhiva (XVI. st.)«, *Croatica christiana periodica* (dalje: CCP) god. XXX, br. 57., Zagreb, 2006., str. 65.–71.
- A. DA MOSTO, *L'Archivio di Stato di Venezia*, sv. I.–II., Roma, 1937.–1940.
- G. GELCICH, *Colonie Slave nell'Italia meridionale*, Spalato, 1908.
- F. GESTRIN, »Slovani v službi pri Malatestovih organih v Fanu (1434–1455)«, *Zgodovinski časopis*, sv. 19.–20., Ljubljana, 1965.–1966., str. 161.–180.
- F. GESTRIN, »Prispevek k kulturnemu življenju Slovanov v Markah v Italiji (XIV–XVII stoletje)«, *Spomenica Josipa Matasovića (1892–1962)*, Zagreb, 1972., str. 89.–96.
- F. GESTRIN, »Trgovina s kožami v Markah v 15. in v prvi polovici 16. stoletja«, *Zgodovinski časopis*, sv. 30., br. 1.–2., Ljubljana, 1976., str. 23.–35.
- F. GESTRIN, »Migracije iz Dalmacije v Italijo v 15. in 16. stoletju«, *Zgodovinski časopis*, sv. 30., br. 3.–4., Ljubljana, 1976., str. 269.–277.
- F. GESTRIN, »Migracije iz Dalmacije u Marke u XV i XVI stoljeću«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, sv. 10., Zagreb, 1977., str. 395.–404.
- F. GESTRIN, »Versko življenje in institucije Slovanov v Markah od 15. do 17. stoletja«, *Zgodovinski časopis*, sv. 31., br. 3., Ljubljana, 1977., str. 277.–285.
- F. GESTRIN, »Slovani v Pesaru od 15. do 17. stoletja«, *Zgodovinski časopis*, sv. 49., br. 3., Ljubljana, 1995., str. 341.–351.
- F. GESTRIN, »Le migrazioni degli Slavi in Italia«, *Proposte e ricerche (Economia e società nella storia dell'Italia centrale)*, anno XXI, sv. 41., Ancona, 1998., str. 169.–181.
- F. GESTRIN, *Slovanske migracije v Italijo*, Ljubljana, 1998.
- F. GRIMALDI, »Slaveni u mjestu Sveta Marija Loretska (Santa Maria di Loreto) tijekom XV. stoljeća«, u: »Prošlost i sadašnjost trsatskog svetišta«, *Dometi* (tematski broj), god. XXIV., br. 1.–2.–3., Rijeka, 1991., str. 21.–50.
- I. JURKOVIĆ, »Turska opasnost i hrvatski velikaši — knez Bernardin Frankapan i njegovo doba«, *Zbornik Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 17., Zagreb, 1999., str. 61.–83.
- V. KLAJČIĆ, *Krčki knezovi Frankopani*, Zagreb, 1901.
- Krbavska biskupija u srednjem vijeku* (ured. Mile BOGOVIĆ), Rijeka — Zagreb, 1988.

- M. KRUIHEK, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, 1995.
- M. KRUIHEK — Z. HORVAT, »Castrum Thersan et civitas Modrussa, povijesni i topografski pregled«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 16., Zagreb, 1990., str. 89.–132.
- I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, »Odnosaji skupnovlade mletačke naprema južnim Slavenom. Izvadjeni iz ljetopisih Marina Sanuda (1496–1533)«, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. V., Zagreb, 1859., str. 3–160; knj. VI., Mleci, 1863., str. 161–476, knj. VIII., Zagreb–Mleci, 1865., str. 1–256.
- E. LASZOWSKI, »Modruš«, *Prosvjeta*, god. II., br. 24., Zagreb, 1894., str. 746.–750.
- G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, Venezia, 1964.
- G. PEROCCO, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venezia, 1984.
- F. RAČKI, »Izvodi za jugoslavensku povijest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526–1533«, *Starine JAZU*, sv. 15., Zagreb, 1883., str. 180–240.; sv. 16., Zagreb, 1884., str. 130–208.; sv. 21., Zagreb, 1889., str. 133–183.; sv. 24., Zagreb, 1891., str. 161–203.; sv. 25., Zagreb, 1892., str. 103–133.
- M. REŠETAR, »Slavenske kolonije u Italiji« (otisak iz časopisa *Srd* za 1906. god.), Dubrovnik, 1907., str. 1105.–1127.
- H. SALOPEK, *Stari rodovi Ogulinsko–modruške udoline: podrijetlo, povijest, rasprostranjenost, seobe i prezimena stanovništva Ogulina, Oštarija, Josipdola, Zagorja Ogulinskog, Modruša i okolnih naselja*, Zagreb, 1999.
- [M. SANUTO] *I Diarii di Marino Sanuto (1496–1533)*, a cura di Rinaldo FULIN e altri, sv. I.–LVIII., Venezia, 1879.–1902.
- G. SCOTTI, *S one bane mora. Tragom hrvatskih naselja u srednjoj Italiji*, Rijeka, 1980.
- M. SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah senjske i modriške ili krbavske*, Trst, 1856.
- J. SMODLAKA, *Posjet Apeninskim Hrvatima. Putne uspomene i bilješke*, Zadar, 1906.
- A. UJEVIĆ, *Kada i odakle su odselili molizanski Hrvati = Quando e da dove emigravano i Croati del Molise*, Grottaferrata, 1969.

Summary

The first part of the paper gives a short account of the importance Italian archives have for the research of the history of the East Adriatic coast, especially the town of Modruš and the surrounding area. The paper also gives attention to the research related significance of archival fonds in Italian state archives (from Veneto to Abruzzo and Apulia) and illustrates the material relative to the research of the migrations from Modruš to Italy across the Adriatic. The second part of the paper covers the general indications of Croatian cross-Adriatic migrations (especially to the Marche and Abruzzo regions) and points out to the fundamental historiographic results, as well as to the fact that emigrations from Modruš can be taken as a constituent part of one-time Croatian emigration to the other side of the Adriatic.

The third and most extensive part deals with the basic historical components of the activities of the Modruš emigrant community in Venice in the period from the mid-14th century to the first decades of the 16th century. On the basis of the archival material found in the State Archives of Venice, the paper explores the course and intensity of emigration from Modruš, emigrants' new residences, their occupations and economic status, family life, religion and attitudes towards Venice churches and spiritual figures. The conclusion once again stresses the importance of Italian archives for the research of the history of emigrations to the other side of the Adriatic, but also for the research of other historical components of the town in the late Middle Ages and early modern age.

Key words: Modruš, migrations, Italy, Venice, Venice Republic, late Middle Ages, early modern age, archives